

सम्बन्धमा सुधार गर्नुपर्ने छ भन्ने कुरा विश्लेषण गरेर चित्रको माध्यमबाटै सुधार गर्नुपर्ने सम्बन्धको लागि रणनीति तथा क्रियाकलापहरू तय गर्न मद्दत गर्दछ । यसले आफ्ना खुसी जीवनका सपनाहरू पूरा गर्न थप सहयोग पुर्याउँदछ ।

५. सामुदायिक कार्य सिकाइ:

चित्र तयार पश्चात सहभागीहरू आ-आफ्नो घर अर्थात् गाउँ समुदायमा फर्केर जान्छन् । उनीहरूको मनमा परिवर्तनको लागि उत्पन्न भएको भावना, सिकेका औजार, प्रक्रियाहरू र विवेचना गरेर अनुभूत गरेका सिकाइहरूलाई आफ्नो परिवारका सदस्यहरू, समूहका सदस्यहरू, छिमेकी, नातागोता र समुदायका साथीसंगीहरूलाई देखाउने, सुनाउने र गाल्सका औजार तथा तरिकाहरू सिकाउने काम गर्दछन् । समुदायका सिक्ने साथीहरू, च्याम्पियनहरू, सहजकर्ता र गाल्स विज्ञहरूको बीचमा निरन्तर भेटघाट र सिकाइको आदानप्रदान गर्ने काम पनि निरन्तर गरिरहनु पर्दछ । च्याम्पियनहरूले आफुले हासिल गरेका परिवर्तनहरू तथा योजना अनुरूपका काममा प्राप्त गरेका उपलब्धिहरू निरन्तर रूपमा आफ्नो कापीमा टिप्ने र अद्यावधिक गर्ने काम गर्दछन् ।

६. नियमित बैठकहरू:

सहभागीहरूले तयार गरेका चित्र अनुसारका कार्यहरू सुरु भएकी भएनन्, त्यसमा परिवारका सदस्यहरू संलग्न छन् कि छैनन्, योजना कार्यान्वयनका लागि परिवारका सबै सदस्यको सहभागिता कस्तो छ अवसरहरूको प्रयोग, चुनौतिलाई न्यूनीकरण कसरी गरेका छन्, कामको बाँडफाँड, खर्चको नियन्त्रण, शक्ति सम्बन्धमा सुधार आदि जस्ता विषयवस्तुमा सहजकर्ताले घरधुरी भेटघाट गरि परिवारका सदस्यहरू सबैलाई राखेर छलफल गर्ने र त्यसको मासिक रूपमा समिक्षा गरि अर्को महिना गर्ने कामको योजना निर्माण गर्दछन् । साथै सहजकर्ताहरूले समुदायमा गाल्स पद्धति सिकाउन, योजना गरेका कामहरू सम्पन्न गर्न उत्प्रेरित, आफुले हासिल गरेका प्रगति र भोगेका चुनौतीहरूको बारेमा नियमित कुरा गर्न, आत्मविश्वास बढाउन र सशक्तीकरणको लागि आपसी सहमतिमा नियमित बैठकका योजना बनाउँदछन् । यी बैठकहरूमा उत्प्रेरकहरूले आफुले गाल्सका चित्रहरू कोरेका कापीहरू नियमित बैठकहरूमा ल्याउनु पर्दछ ।

७. पिरामिड आकारमा साथीहरूको विस्तार

सहभागी (च्याम्पियनहरूले) आफुले सिकेका गाल्सका औजार तथा प्रक्रियाहरूको बारेमा बताउँदै आफ्ना सिकाइ र अनुभूतिहरू सुनाउँदै जाने प्रक्रिया कार्यशालाबाट फर्केको पहिलो हप्ताबाटै सुरु हुन्छ । जब यो प्रक्रिया विस्तार हुँदै जान्छ, यो तरिका सिकेका साथीहरूले पनि अरूलाई यो पद्धतिको बारेमा बताउँदै जान्छन् । यो प्रक्रियाबाट गाल्स सिकेका उत्प्रेरकहरूको संख्या विस्तार हुँदै जान्छ । साथीहरूसँग आदानप्रदान गर्ने प्रक्रिया आफुलाई विश्वास गर्ने अर्थात् आफ्ना कुरा सजिलै सुन्ने नजिकका साथीहरूसँग सुरु गर्नुपर्दछ । यो पद्धतिको सबैभन्दा सशक्त पक्ष नै यो हो कि जसले सिक्दछ उसको जीवनमा कुनै न कुनै पक्षमा परिवर्तनको सुरुवात हुन्छ । सामान्यतया यो पिरामिड शैलीमा, अक्सर एक जनाले ५ जनासँग र सिकेको साथीले पुनः ५ जनासँग आदानप्रदान गर्दै अगाडि बढ्दछ । यो साथीहरूको विस्तारको क्रमलाई पनि पहिलो दोस्रो र तेस्रो पुस्ताको रूपमा लिन सकिन्छ ।

८. परिवर्तनहरूको अभिलेखीकरण

जब व्यक्ति, घरपरिवार तथा समुदायमा परिवर्तनहरूको सुरुवात हुन्छ तब ती परिवर्तन तथा उपलब्धिहरूको अभिलेखीकरण दुई कारणले गर्नुपर्ने आवश्यकता हुन्छ: १) जो जसका लागि परिवर्तनहरू आएका हुन् उनीहरूले थाहा पाउन र परिवर्तनलाई उत्सवको रूपमा मनाउँदै थप ऊर्जा भर्नका लागि २) परिवर्तनलाई अन्य सरोकारवालाहरू जस्तै विभिन्न तहका सरकार, विकास साझेदार र अन्य नागरिक समाजका संघ सस्थाहरूसँग आदानप्रदान गर्नका लागि । परिवर्तन तथा उपलब्धिहरूको अभिलेखीकरण पनि दुई तरिकाबाट गर्न सकिन्छ: १) गुणात्मक

परिवर्तनलाई श्रव्य—दृश्य (Audio visual) अर्थात् फोटो, भिडियो, कथा र उत्प्रेरक तथा च्याम्पियनहरूका कापीमा चित्रहरूको विधिबाट लिन सकिन्छ । यी गुणात्मक कुरा लिनको लागि समुदायमा हुने बैठकहरू घर परिवारहरूसँगका भेटघाट तथा अभिलेखीकरणकै लागि योजना गरिएका भ्रमणहरू पनि हुन सक्दछन् । २) संख्यात्मक आँकडा तथा परिवर्तनका तथ्याङ्कहरू अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीमा पनि नियमित ढंगबाट लिन सकिन्छ ।

९. गाल्स कार्यक्रमको वार्षिक समिक्षा (खुसि परिवार समिक्षा)

कार्यक्रम सञ्चालन भएको एक वर्ष पुरा भए पश्चात सपना कति पुरा भए वा भएन भनेर समिक्षा गर्ने गरिन्छ र जसलाई खुसि परिवार समिक्षा भनेर नामाङ्कन गरिएको छ । व्यक्तिगत र सामुदायिक तहमा परिवर्तन ल्याउने तीनवटा औजारहरू; क) सुनौलो सपनाको यात्रा, ख) खुसी परिवारको रूख र, ग) सामाजिक-नेतृत्व सशक्तीकरण यी तीनैवटा औजारहरूले परिवारिक तथा सामुदायिक कल्याण, खुसीयाली जीवन, सुखी परिवार, परिवर्तनको लागि सहकार्य, लैङ्गिक-सामाजिक न्याय, सशक्तीकरण र रूपान्तरण तर्फका पाइलाहरू एकैसाथ चालेको हुन्छ । यी तीनै औजारको बीचको तालमेल मिलाउँदै एकै ठाउँमा प्रस्तुत गर्ने र हरेक औजारमा तयार गरिएका लक्ष्य, कोशेदुङ्गा र क्रियाकलापहरूले एक अर्काको भरथेग गर्नको लागि एउटै चित्रमा तीनवटा पथहरू भएको फराकिलो राजमार्गलाई विम्बको रूपमा प्रयोग गरेर यो चित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ । यस चित्रका तीन वटा पथहरूमा पहिलोमा सुनौलो सपनाको यात्रा, दोस्रो पथमा खुसी परिवारको रूख र तेस्रो पथमा सामाजिक-नेतृत्व सशक्तीकरण नक्सामा उल्लेख गरेका क्रियाकलाप र योजनाहरू एकै ठाउँमा राख्नाले परिवर्तनलाई मापन गर्न अर्थात् निश्चित समय पछि नाप्न र हासिल भएका परिवर्तनहरूलाई पनि पुनः यही चित्रमा उल्लेख गरेर हेर्न र बुझ्न सकिन्छ । यी सबै औजारहरूमा दृश्यात्मक चित्र, संकेत तथा रेखा चित्रको प्रयोग गरिएको हुन्छ ।

१०. स्थिरता र मूलप्रवाहीकरण (Sustainability and Mainstreaming)

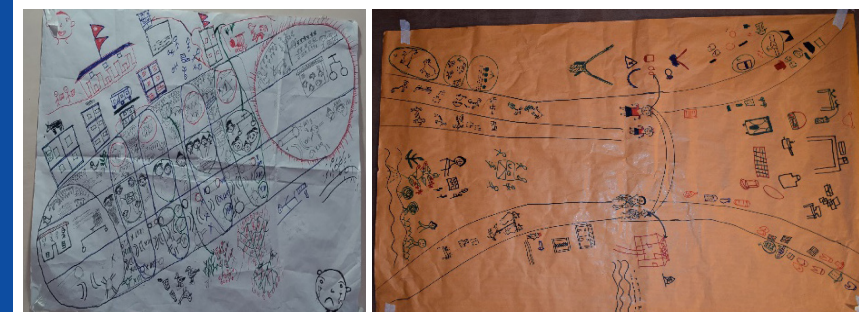
गाल्स पद्धतिमा स्वामित्व र सशक्तीकरण यो प्रक्रियाका मूल खम्बाहरू हुन् । यी तत्त्वहरू समुदायमा विभिन्न चरणमा क्रमिक रूपमा विकास भएका हुन्छन् । गाल्स च्याम्पियनहरू समुदायमा क्रमशः सामाजिक कामको जिम्मेवारी लिन थाल्दछन् । स्वतस्फूर्त रूपमा नेतृत्व क्षमता विकास गर्दछन् । समुदायमा सहजकर्ताको रूपमा सेवा दिन्छन् र नेतृत्व गर्दछन् । गाल्सको मूलप्रवाहीकरणका लागि पहिलो चरणमा स्थानीय तहहरूमा प्रमुख, उपप्रमुख तथा वडाध्यक्षहरूसँग यो अभियानका औजार, विधि, पद्धति, उपलब्धि आदिका बारेमा जानकारी गराउने, उनीहरूलाई समुदायमा परिवर्तनका संवाहक तथा च्याम्पियनहरूले हासिल गरेका उपलब्धिहरू देखाउने, समीक्षा भेलाहरूमा सहभागी गराउने, निरीक्षण भ्रमणमा सामेल गराउने काम जरुरी हुन्छ । यी कार्यहरूबाट पालिकाका पदाधिकारीहरूले गाल्सको प्रभाव देखे र बुझे अवसर पाउँछन् । क्रमशः नगरपालिकाका काममा समेत गाल्स पद्धतिलाई अवलम्बन गर्न उत्प्रेरित गर्ने काम अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यी कामहरूमा च्याम्पियनहरूले सहजीकरण गर्न सक्दछन्

गाल्स कार्यक्रमको विवरण

जिल्ला	समूह संख्या	सदस्य संख्या	उत्प्रेरक (सहजकर्ता) संख्या
सुर्खेत	९	११६	१५
जाजरकोट	६	१२८	१५
कालिकोट	७	६०	९
जुम्ला	२	५२	६
सल्यान	२	३०	५
रूकुम पश्चिम	६	९४	१४
जम्मा	३२	४८०	६४

लैङ्गिक कार्य सिकाइ पद्धति Gender Action Learning System (GALS)

सञ्चालन प्रक्रिया Implementation Process

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम
कार्यक्रम समन्वय कार्यालय वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत
सम्पर्क नं. ०८३-५२३२६
इमेल: info@asdp.gov.np
वेबसाइट: www.asdp.gov.np

लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धति (Gender Action Learning System-GALS) र यसको सुरुवात:

लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धति (Gender Action Learning System-GALS) खास सिद्धान्त र निश्चित औजारहरूमा आधारित एक सहभागितामूलक प्रक्रिया हो । GALS महिला पुरुषलाई उनीहरूको आफ्नो जीवनमा आफ्नै नियन्त्रण, स्व-उत्प्रेरणा र सहयोगलाई प्रवर्धन गर्दै समाजमा लैङ्गिक तथा सामाजिक न्यायको स्थापना गर्ने उद्देश्य राखेर समुदायको नेतृत्वमा अगाडि बढ्ने एक सशक्तीकरण पद्धति हो । यसलाई घरपरिवार तहको पद्धति पनि भनिन्छ । यो पद्धतिले "सोच" अर्थात "सपना" का माध्यमबाट परिवारलाई समृद्धि र खुसी जीवन जिउनका लागि सशक्त बनाउने काम गर्दछ । परिवार तहको सपनालाई चित्र तथा स्केचको माध्यमबाट कोर्ने, उत्प्रेरित हुने, जीवनमा कसरी परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ, भन्ने कुराहरूको अभ्यास गर्ने र सिक्ने, सिकेका कुराहरूलाई प्रयोगमा ल्याउदै जाने गरिन्छ । कार्य गर्दै सिक्दै जाने यस पद्धतिले विशेष गरी ग्रामिण समुदायका विपन्न परिवार, महिला घरमूली भएका परिवार, हिँसामा परेका परिवार, मूल्य शृङ्खलामा आवद्ध हुनका लागि जोखिम वहन गर्न असक्षम परिवार, सामाजिक विभेदमा परेका परिवारको आर्थिक वृद्धि, परिवार तहमा कामको सन्तुलन, परिवार तथा समुदाय तहमा शक्ति सन्तुलनलाई कायम राख्दै भएका अवसरहरू प्रयोग गर्दै जोखिमलाई न्यूनीकरण गरेर महिला सशक्तिकरण अथवा पारिवारिक सशक्तिकरण गर्नमा यस औजारले मद्दत गर्दछ । यसको अवधारणा र नक्साङ्कन गर्ने पद्धतिहरू मुलत रबर्ट च्याम्बरको सहभागितामूलक ग्रामिण लेखाजोखा, पद्धति पाउलो फ्रेरीको सामुदायिक सचेतीकरण र सकरात्मक सोच, हेल्जी नोपोनेनकफ आन्तरिक सिकाइ पद्धति तथा एकसन एडले विकास गरेको रेफ्लेक्टमा आधारित प्रौढ शिक्षाका पद्धतिबाट लिइएका छन् । घरपरिवार तहको पद्धतिको अवधारणाले दुईवटा तरिका अवलम्बन गरेको छ:

- क) गाल्सले लैङ्गिकता, भावनात्मक, आर्थिक र शक्तिसम्बन्धहरूको विश्लेषण सहित घरपरिवारका सबै सदस्यहरूको सुनौलो सपनाको यात्रा तय गरेर अगाडि वढाउँछ,
- ख) घरपरिवार तहको मेण्टरिङले अति विपन्न, जोखिममा परेका व्यक्ति तथा घरपरिवारहरूलाई माथि उठाउन र सामाजिक समावेशीकरणको लागि प्रभावकारि ढङ्गबाट हातेमालो गर्दै अगाडि वढाउँदछ ।

गाल्सको प्रारम्भिक खाका लिण्डा मायोउले भारत, पाकिस्तान र सुडानमा लघुवित्तको क्षेत्रको लैङ्गिक तालिम चलाउने सन्दर्भमा सहभागितामूलक कार्य सिकाइ पद्धति अवलम्बन गर्दै विकास गरेका नयाँ तौर तरिकाहरूबाट तयार भएको थियो । पछि कृषि विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कोषको आर्थिक सहयोगमा अक्सफाम नोभिवबाट युगान्डामा सन् २००७ बाट कार्यान्वयन भएको वीडेन कार्यक्रममा लैङ्गिक तथा सामाजिक न्यायको प्रवर्धनको लागि काम गर्ने क्रममा लिण्डाबाट नै गाल्स पद्धतिको विकास भएको हो ।

कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रममा लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धतिको कार्यान्वयन प्रक्रिया:

लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धती (Gender Action Learning System-GALS), कार्यान्वयन निर्देशिका-२०७८ लाई कार्यक्रम निर्देशक समितिबाट २०७८ पौष २२ मा स्वीकृत भए पश्चात करिव ४००० घरपरिवार तहमा नमूनाको रूपमा सञ्चालन गर्ने योजना रहेकोमा विभिन्न मितिमा दातृ संस्थाको सुपरभिजन मिसनबाट ५०० घरधुरीमा मात्र नमूनाको रूपमा सञ्चालन गर्ने निर्देशन प्राप्त भएपछि आ.व.२०७८/०७९ बाट गाल्स कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ ।

लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धती (GALS) सञ्चालन गर्नुको उद्देश्य:

लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धतीको उद्देश्य कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रमका लक्ष्य र उद्देश्यहरू हाँसिल गर्न कार्यक्रमका लक्षित समूहलाई सबल र सक्षम बनाउनु हो । यसका उद्देश्यहरू निम्न बमोजिम रहेका छन् ।

- ✓ कृषिको जिम्मेवारी बोकेका तर विपन्नताको मार भोगेका बहुसंख्यक निरक्षर महिला र पुरुषलाई चित्र र संकेतको माध्यमबाट उनीहरूको जिविका र कृषि उत्पादनमा योगदान दिने,
- ✓ ग्रामिण जनताहरू मध्य विपन्न र सीमान्तकृत समुदायका घरपरिवारहरूलाई छनौट गरेर

कार्यक्रमबाट उपलब्ध हुने अन्य अवसर तथा श्रोतहरू माथि पहुँच बढाउनका लागि सहजीकरण गर्ने,

- ✓ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मुलप्रवाहिकरणका रणनीतिक उद्देश्यहरू जस्तै आर्थिक सशक्तिकरण, समान आवाज र समतामूलक कार्यबोझ जस्ता कुराहरूलाई व्यापक र सशक्त रूपमा सम्बोधन गर्ने ।

लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धती सञ्चालन प्रक्रिया:

क) समुदाय छनौट (लक्षित घरधुरी पहिचान):

मूल्य शृङ्खलाविकास कृयाकलाप र वित्तिय शिक्षा तथा व्यावसायिक साक्षरता कक्षामा सहभागी भएका घरपरिवारहरू, गरिवीको कारणले कृषक समूहको सदस्य भएता पनि सह-लगानी गर्न नसकेर छुटेका वा समूह सदस्य हुनबाटै बञ्चित भएका र सम्बन्धित मूल्य शृङ्खलामा काम गर्न अत्यन्तै ईच्छुक घरपरिवारहरू, महिला घरमूली भएका घरपरिवारहरू, दलित, जनजाती, सिमान्तकृत वर्ग, युवा तथा अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा घरपरिवारहरू, लैङ्गिक तथा सामाजिक विभेद तथा लैङ्गिक हिंसाका घटनाहरू धेरै देखिएका साथै जाँड रक्सी लगायतका अन्य कुलतमा परेका घरपरिवारहरू, समूहको कार्यमा रूचि नराख्ने, समुह/समुदायबाट उपेक्षित भएका र निर्णायक पदहरूमा अहिलेसम्म अवसर नपाएका घरपरिवारहरू, घर परिवारमा निरक्षर, औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित महिलाहरू धेरै भएका, आम्दानीका स्रोतहरू नभएका/आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा अति विपन्न-आफ्नो जग्गा जमिन नभएका वा एकदमै कम भएका घरपरिवारहरू, हालसम्म मूल्य शृङ्खलाविकास कृयाकलापमा संलग्न नभएता पनि संलग्न हुन अति इच्छुक विपन्न तथा उच्च जोखिममा रहेका जसलाई समूहले मूल्य शृङ्खला विकास कृयाकलापमा आवद्ध गराउने आवश्यकता र संभावना महसुस गरेका छन् त्यस्ता कृषि मजदुरहरूको घरपरिवारहरू यस कार्यक्रमका लागि लक्षित घरपरिवारहरू रहेका छन् ।

ख) सहजकर्ता (सामाजिक परामर्शकर्ता) छनौट:

घरपरिवार तहमा लैङ्गिक कार्य सिकाई पद्धति सञ्चालन गर्नका लागि छानिएका समूह सहकारीका ७ देखि १० घरपरिवारका लागि एक जना सहजकर्ताको व्यवस्था गरिएको छ । समूह सहकारीका सदस्यहरू मध्ये आर्थिक तथा सामाजिक रूपले बञ्चितिकरणमा परेका, अति विपन्न र उच्च जोखिममा रहेका समूह सहकारीमा आवद्ध हुन नसकेका लक्षित घरपरिवार पहिचान गरि सकेपछि उनीहरूमध्येबाट नै सहजकर्ताको छनौट गरिएको छ ।

ग) सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास:

छनौटमा परेका सहजकर्ता (उत्प्रेरक) हरूलाई गाल्स पद्धति तथा घरधुरी मेण्टरिङका विषयमा प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम र पुर्नताजगी तालिम सञ्चालन गरि क्षमता विकास गरिएको छ । तालिमका दौरान सहजकर्ताहरूलाई गाल्स विधिका विभिन्न औजारहरू तयार गर्ने व्यवहारिक सीप प्रदान गर्नुका साथै समुदायमा सहजीकरण गर्ने र परिवार तहमा कसरी कोचिड तथा मेण्टरिङ गर्ने र मासिक बैठक सञ्चालन पद्धतिका विषयमा समेत क्षमता विकास गरिएको छ । घरपरिवार तहमा गाल्स कार्यक्रम सञ्चालन भएको एक वर्ष पछि सहजकर्ताहरूलाई पुनर्ताजगी तालिमको समेत प्रदान गरिएको छ ।

घ) समुदाय स्तरमा गाल्स सञ्चालन (पारिवारिक परामर्श):

सहजकर्ताहरूले कार्यक्रमका कर्मचारीहरूको सहयोगमा गाल्स कक्षाका लागि छनौटमा परेमा सदस्यहरूलाई सुरुको ५ दिन सम्म गाल्सका औजारहरू; खुसी जीवनका लागि मन मिल्ने साथि छनोट, सुनौलो सपनाको यात्रा, खुसी परिवारको रुख, र नेतृत्व सशक्तिकरण नक्सा चित्र तयार गर्न सहजीकरण गर्दछन् । प्रत्येक सदस्यहरूले चित्र तथा तस्विर तयार गर्ने र परिवारका सदस्यहरसँग बसेर त्यसलाई

यथार्तपरक बनाउने गर्दछन् । र सबैले आ-आफ्नो लक्ष सहितका माथि उल्लेखित चारवटा औजारहरू तयार गर्ने गर्दछन् ।

विधिहरू:

१. खुसि जीवनका लागि मन मिल्ने साथी छनौट

यस विधिले आफ्नो भविष्यको खुसीको बारेमा सोच्ने र चित्र बनाउने कुरा सिकाउँदछ । यो तरिकाले परिवर्तनको लागि उत्प्रेरणाको दियो जलाउन मानिसमा भएको 'सपनाको शक्तिलाई प्रयोग गर्दछ । प्रत्येक सहभागीहरूले आफुलाई के हाँसिल भएमा खुसी हुन सकिन्छ भनी आफ्नो सपना कोर्न थाल्दछन् । कोरेका सपनाहरू एक अर्का साथीहरूसँग आदानप्रदान गर्ने काम गर्दछन् । आफ्नो सपना अर्थात् खुसी हुने कुराहरू जो जो सँग मिल्दछन् ती मन मिल्ने साथी (Soulmate) बन्दछन् । यो विधि मूलतः गाल्स पद्धतिको परिचय गराउने र सहभागीहरू बीच एकआपसमा घुलमिल गराउने २ वटा उद्देश्य राखेर अभ्यास गरिन्छ । व्यक्तिगत सपनाहरू पछि मन मिल्ने साथीहरू मिलाएर सामूहिक चित्र बनाउने काम हुन्छ ।

२. सुनौलो सपनाको यात्रा

यो विधि परिवर्तनको उत्प्रेरणाको "आधारभूत चरण" अर्थात् गाल्सको 'जग' हो । प्रत्येक ब्यक्तिले आफ्नो खुसी जीवनको परिकल्पना हासिल गर्न, वर्तमान अवस्थाबाट सुनौलो सपनाको यात्रा तय गर्दछन् । उपलब्ध अवसरहरू, सम्भावित चुनौतीहरू पहिचान र विश्लेषण गर्दछन् । ३ वर्षका सपनालाई एक वर्षको विस्तृत मापन योग्य कोसेढुङ्गा र विस्तृत क्रियाकलापसहित तीन तीन महिनाका योजना बनाउँदछन् ।

३. खुसि परिवारको रुख

एउटा रूखलाई परिवारको विम्बको रूपमा विश्लेषण गरेर परिवारका प्रत्येक सदस्यहरूले खर्च गर्ने समय र त्यो समयबाट परिवारको लागि गरेका आर्थिक र गैर आर्थिक तथा सेवाका क्रियाकलापहरू विश्लेषण गर्ने काम यो खुसी परिवारको रूखमा गरिन्छ । यो परिवाररूपी रूखलाई जीवन्त र मजबुत राख्न घरपरिवारका सदस्यहरू को-कसले एकलाएकलै के के काम गर्दछन्, ती कामबाट आर्थिक लाभ हुन्छ कि परिवारलाई आवश्यक सेवा मात्र प्राप्त हुन्छ भनी विश्लेषण गरिन्छ । त्यसैगरी आ-आफ्नो कमाइबाट व्यक्तिगत लाभको लागि कुन कुन सदस्यहरूले के के काममा खर्च गर्दछन् ? परिवारको सामुहिक उपयोगको लागि के के काममा खर्च हुन्छ ? र त्यो खर्च कसले गर्दछ ? यी सबै कुराहरूको लेखाजोखा गर्दछन् । रूखमा यतिमात्र होइन घरपरिवारको चल अचल सम्पत्ति के कति छ र ती सम्पत्तिको स्वामित्व महिला वा पुरुष तथा दुबै कसको नाममा छ ? र ती सम्पत्तिहरूको बारेमा निर्णय गर्नुपर्दा को-कसको भूमिका रहन्छ जस्ता याबत् विषयमा विश्लेषण गरी हेर्ने काम हुन्छ । यति काम गरिसकेपछि परिवारलाई खुसी, न्यायोचित र सन्तुलित राख्नको लागि त्यो रूखरूपी परिवारको अवस्था कस्तो छ ? यदि सन्तुलित र न्यायोचित देखिएन भने कुन भाग अर्थात् कुन तत्त्वलाई परिवर्तन गर्ने ? परिवर्तन गर्नु पर्ने भएमा कसरी गर्ने ? त्यो परिवर्तनको लागि के काम गर्ने ? कहिले गर्ने ? परिवारका कुन कुन सदस्यले गर्ने भन्ने कुराको निर्धारणले खुसी परिवारको निर्माण गर्दै परिवारको सपना पुरा गर्ने काममा यसले ठूलो योगदान गर्दछ ।

४. नेतृत्व शसक्तिकरण नक्सा

जब परिवर्तनको लागि व्यक्तिगत र घरपरिवार तहमा सपना सहित लक्ष्य तयार हुन्छन् तब उत्प्रेरकहरू रहेको समाजको परिवेश कस्तो छ ? उनीहरूका योजना सफल बनाउन तथा बिगार्न र भताभुङ्ग पार्न के के कुराले भूमिका खेल्दछ भन्ने कुराको बारेमा पनि विवेचना गर्नुपर्ने हुन्छ । यो विधिले हरेक व्यक्तिका आफ्ना नजिकका र आफ्नो जीवनसँग प्रत्यक्ष र महत्त्वपूर्ण सम्बन्ध राख्ने व्यक्तिहरूसँग तीन प्रकारका सम्बन्धहरू; क) भावनात्मक सम्बन्ध, ख) आर्थिक सम्बन्ध र, ग) शक्ति सम्बन्धहरूको विश्लेषण गरेर कुन सम्बन्ध राम्रो छ, ठीकै छ र कुन